

DEZVOLTAREA COMPETENȚELOR SOCIALE LA COPII DE VÎRSTĂ ȘCOLARĂ MICĂ ÎN CLASE CU PRACTICI INCLUZIVE

Marina NEGRESCU, masterandă,

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, R. Moldova

Lilia GUȚALOV, asistent universitar, doctor în pedagogie,

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, R. Moldova

Abstract: În articolul respectiv se abordează problema formării și dezvoltării competențelor sociale la copiii cu dezabilități de vîrstă școlară mică. Una din multiplele metode de formare și dezvoltare a competențelor sociale este metoda ”Starul clasei”. Aplicarea metodei în clase cu practici incluzive contribuie efectiv la dezvoltarea competențelor sociale a elevilor.

Devenirea socială a omului reprezintă una din temele majore ale științelor sociale, preocupîndu-i în egală măsură pe filozofi, psihologi, sociologi, pedagogi, antropologi.

Transformările rapide care au loc în viața socială, economică și culturală, impun schimbări și în mediul educațional, generând modificări în conștiința și comportamentul personalității.

Aceste transformări influențează asupra diverselor aspecte ale educației, inclusiv aspectul formării și dezvoltării competențelor sociale. Volumul mare al informațiilor, schimbările rapide de pe piața muncii, diversitatea și bogăția ofertelor din toate domeniile de interes, solicită utilizarea gândirii critice, autocunoaștere, capacitatea de a lua decizii specifice unui stil de viață sănătos și unei conviețuiri armonioase.

În vederea adaptării la cerințele actuale ale societății, învățământul contemporan a preluat cele opt domenii de competență identificate de Recomandarea Parlamentului European și a Consiliului Uniunii Europene privind competențele-cheie din perspectiva învățării pe parcursul întregii vieți (2006/962/EC), una din ele fiind: **Competența socială** și civică.

În diverse surse bibliografice este indicat că competența socială presupune eficacitate în interacțiunea socială. Eficacitatea este privită din perspectiva adaptării individului la mediul social contemporan și include atât autoaprecierea cât și aprecierea celor din jur. Abilitățile sociale includ acele abilități ce implică interacțiunea și comunicarea cu ceilalți. Normele și relațiile sociale sunt create, comunicate și transformate în cadru verbal și non-verbal. Procesul de formare și dezvoltare a unor astfel de competențe se numește socializare.

D. Goleman [3] consideră că pentru ca un individ să manifeste activism interpersonal, aceasta trebuie să dețină autocontrol și să dispună de capacitatea de a învinge anxietatea și stresul. În opinia cercetătorului competența socială este o dimensiune a inteligenței emoționale, această formă de inteligență fiind formată din încredere în sine, autocontrol, motivație, empatie, stabilitate și dirijarea relațiilor interumane.

După M. Constatinescu, competențele sociale se referă la abilitățile de relaționare ale persoanelor. A fi competent social înseamnă „a fi sensibil, a deține abilitatea de obținere a răspunsurilor pozitive de la ceilalți, inclusiv abilitatea de a se adapta atât culturii primare, cât și culturii dominante (competență transculturală), empatie” [1].

Cercetătorului francez J.-M. Dutrénit, abordează competența socială din *perspectiva interacționistă*. J.-M. Dutrénit în lucrările sale menționează faptul că unele persoane fără studii se pot integra mai repede în societate, decât altele cu studii [2]. Cele cu handicap (termen utilizat de autor) la fel au nevoie să se integreze în viața cotidiană. Competența socială este definită drept capacitate a individului de a stabili relații pozitive reciproce cu partenerii în următoarele domenii ale vieții cotidiene: al sănătății, al vieții de familie, de serviciu, în domeniul finanțelor, de petrecere a timpului liber, preferințelor.

În opinia cercetătorului factorii de succes sunt: motivația, anticiparea, imaginea de sine pozitivă, responsabilitatea și utilizarea cunoștințelor. J.-M. Dutrénit menționează importanța competențelor sociale pentru toate vârstele, argumentând rolul lor pentru procesul de integrare și socializare. Pe lângă aceasta, autorul descrie modalitățile de dezvoltare a competențelor sociale în proiectarea Planurilor Educaționale Individualizate, fapt util și în lucrul cu copiii care prezintă diverse cerințe educaționale speciale [Ibidem].

Dezvoltarea competențelor sociale și socializarea nu este un proces mărginit și temporar, pentru că orice individ participă vrînd-nevrînd la viața socială și trebuie să se adapteze permanent schimbărilor care apar în societate, fiind tot timpul supus unor cerințe și provocări sociale. Copilul cu dizabilități este parte a societății. Nu putem să-l ascundem, nu are nevoie de mila noastră, ci de sprijinul nostru, permițându-i să trăiască alături de ceilalți copii, ca parte integrantă a comunității.

Pentru a socializa un copil cu dizabilități și ai dezvolta competențe sociale este important ca el să: (1) beneficieze de intervenție individuală; (2) participe la activitățile de grup.

Educația trebuie făcută posibilă pentru orice copil, pentru orice persoană cu dizabilități, atât în familie cât și în grădiniță, în școală, în grupuri sociale, în comunitatea locală.

În opinia lui M. Zlate [4] analiza perspectivei psihologice a socializării copiilor cu dizabilități și dezvoltarea competențelor sociale la ei necesită pe de o parte, o abordare din punct de vedere al psihologiei individului și pe de altă parte, o abordare din punct de vedere a psihologiei colective (de grup).

Dacă privim problema din perspectiva psihologiei individului, atunci trebuie să evidențiem cunoașterea trăsăturilor dominante ale personalității copilului, reacțiile și comportamentele sale în diferite situații, conștientizarea de către copii a propriilor nevoi, identificarea căilor de satisfacere ale acestor nevoi. De asemenea, se va avea în vedere setul de interese și aspirații ale copilului care îi motivează orientarea selectivă și durabilă spre anumite activități precum și setul de atitudini care se manifesta în contextul relațiilor speciale.

Dacă privim problema din perspectiva psihologiei de grup, trebuie să urmărim stadiul intercunoașterii și aprecierii interpersonale dintre membrii grupului de elevi, stadiul coeziunii socio-afective care influențează dinamica grupului, stadiul conștiinței de sine a grupului ca rezultat al maturizării relațiilor și interiorizării setului de reguli și norme existente în viața și activitatea grupului.

În viața grupurilor sociale și școlare există și momente de disfuncționalitate care pot fi prevenite sau înlăturate prin intervenții focalizate pe:

- schimbarea unor atitudini sau opinii necorespunzătoare;

- sensibilizarea membrilor grupului față de anumite probleme;
- satisfacerea unor cerințe ale grupului sau exprimarea unor păreri cu privire la reorganizarea grupului.

Educația atentă a acestor copii asigură o dezvoltare mai rapidă decât s-a considerat a fi posibil inițial, educația primită acasă și la școală/ grădiniță are un rol hotărâtor în dezvoltarea și socializarea acestor copii. Putem să dezvoltăm competențe sociale și să socializăm copiii cu dizabilități, indiferent dacă știm cauza dificultăților sale (tulburări de dezvoltare, leziuni neurologice etc.). Atitudinea pozitivă zilnică a adulților și colegilor față de copilul cu dizabilități îl poate ajuta efectiv în dezvoltarea competențelor sociale.

O serie de autori au susținut necesitatea antrenării competențelor sociale ale individului. Literatura de specialitate propune o gamă variată de metode și tehnici de formare și dezvoltare a competențelor sociale. În continuare prezentăm o metodă de dezvoltare a competențelor sociale la elevi, care poate fi aplicată atât în clase obișnuite cât și în clase cu practici incluzive, numită în literatura de specialitate metoda „Starul clasei”. Această metodă contribuie efectiv la dezvoltarea abilităților de interacțiune adecvată între elevi.

Studiile descriptive în domeniu efectuate de Lago-Delello (1998) au arătat că mediile educaționale le oferă elevilor care manifestă frecvent comportamente neadecvate, foarte puține întăriri pentru comportamentele prosociale și foarte multă atenție pe comportamentele nepotrivite. Elevii care manifestă comportamente nepotrivite la clasă în mod frecvent sunt la risc din mai multe puncte de vedere. Lago-Delello arată că un risc major vine și din faptul că acest lucru este în măsură să afecteze natura relației dintre cadrul didactic și acești elevi.

Conform studiilor efectuate de cercetător acțiunile de comportament agresiv măresc probabilitatea ca acești elevi să dezvolte relații negative cu cadrele didactice și cu ceilalți colegi din clasă. În opinia lui Henricsson (2004) o relație deficitară cu cadrul didactic tinde să rămână stabilă de-a lungul timpului și să afecteze în mod negativ adaptarea școlară. După cum menționează Van Acker (1996), datorită acestor dificultăți de relaționare, acești elevi ajung în situația de a primi foarte puțină atenție pozitivă din partea cadrelor didactice, deoarece sunt într-o mai mică măsură solicitați să răspundă și nu le mai sunt remarcate comportamentele adecvate.

„Starul clasei” este o metodă care vizează modificarea comportamentală prin intermediul atenției pozitive primite de la colegi. Studiile arată că comportamentul elevilor este influențat într-o foarte mare măsură de atenția pe care o primesc de la colegi. Cu alte cuvinte, grupul/colegii reprezintă o resursă importantă în dezvoltarea unor comportamente adecvate de interacțiune socială.

Aplicarea acestei metode se asociază cu următoarele rezultate:

- creșterea frecvenței de manifestare a comportamentelor dezirabile la nivelul clasei de elevi și reducerea comportamentelor de perturbare a orelor;
- creșterea frecvenței de manifestare a comportamentelor de interacțiune prosocială și reducerea interacțiunilor negative între elevi;
- creșterea comportamentelor de implicare în sarcinile școlare și reducerea celor de evitare a implicării.

Un studiu condus de Ervin, Johnston și Friman (1998) arată că această metodă este potrivită pentru a facilita integrarea elevilor care manifestă reticență, în clasa I, în interacțiunea cu copiii de aceeași vârstă (copiii care au o trăsătură temperamentală ce poartă numele de inhibiție comportamentală).

Obiectivele care vizează metoda menționată sunt:

- creșterea frecvenței de manifestare a comportamentelor de interacțiune socială adecvată (acordarea ajutorului, oferirea de complimente sau feedback-uri pozitive, inițierea de interacțiuni prin punerea unor întrebări sau deschiderea unor subiecte de discuție);
- reducerea comportamentelor de interacțiune negativă (pîra și critica, evitarea colegilor care manifestă frecvent comportamente nepotrivite, refuzul de oferire a ajutorului).

În aplicarea metodei cadrul didactic va urmări următoarele etape:

Etapa 1: *Definirea specifică a comportamentelor care urmează a fi supuse intervenției comportamentale*

Cadrul didactic trebuie să operaționalizeze comportamentele de *interacțiune prosocială* și pe cele de *interacțiune negativă* pentru a avea o idee clară despre ceea ce vrea să modifice.

Comportamentele care sunt caracteristice interacțiunii prosoziale *sunt*:

- acordarea ajutorului;
- oferirea de complimente sau feedback-uri pozitive (îi acordă atenție pe comportamentele adecvate);
- inițierea de interacțiuni prin punerea unor întrebări sau deschiderea unor subiecte de discuție

Comportamentele care descriu o interacțiune socială negativă *sunt*:

- evitarea interacțiunii cu colegii care manifestă frecvent comportamente nepotrivite (nu le adresează întrebări, refuză să-i primească în banca lor sau în jocurile lor);
- critica și pîra, etichetarea (îi acordă atenție pe comportamentele neadecvate);
- refuzul de a oferi ajutorul.

Etapa 2: *Măsurarea și înregistrarea obiectivă a frecvenței de manifestare a comportamentelor indezirabile*

Cadrul didactic observă și monitorizează timp de o săptămână comportamentele elevilor în timpul activităților nestructurate (în timpul pauzelor) și le fixează în fișa de monitorizare.

Fișă de monitorizare a comportamentelor de interacțiune socială ale elevilor

ziua – Luni	frecvența	NP	NP	NP	NP	NP	NP
Comportamente sociale							
Oferă complimente sau feedback-uri pozitive		+	+	+			
Oferă ajutor din propria inițiativă			+	+	+		
Inițiază interacțiuni cu elevii care se comportă nepotrivit (pune întrebări, răspunde la întrebări)		+					
Critică, pîrăște, etichetează							
Ignoră nevoia de ajutor solicitată sau nesolicitată				-	-		
Evită interacțiunea cu anumiți elevi					-		

Legendă: „+” reprezintă un comportament social adecvat; „-” un comportament indezirabil.

Cadrul didactic va totaliza numărul de comportamente prosoziale manifestate de elevi în cadrul interacțiunilor zilnice din timpul pauzelor și numărul de comportamente neadecvate social la sfîrșitul perioadei de observare (5 zile de școală).

Etapa 3: *Învățarea comportamentelor pozitive*

După perioada de observare, cadrul didactic va informa elevii că în săptămînile care urmează vor lucra împreună la consolidarea relațiilor cu colegii. Pentru a învăța elevii care sunt pașii pe care trebuie să-i facă sau ce înseamnă să ofere un mesaj de laudă comportamentală, cadrul didactic modelează comportamentul elevilor prin joc de rol, folosind atît exemple de mesaje de laudă adecvate (ex.: „*Bogdan m-a ajutat să fac o problemă la matematică*”, „*Maria m-a servit cu*

biscuiți”, „*Nicu s-a jucat cu mine în pauză*” etc.), cît și exemple de mesaje neadecvate

(„*Bogdan este un elev bun*”, „*Maria este ascultătoare*”, „*Nicu este cuminte*” etc.). Se propune elevilor de a oferi propriile exemple pe modelul „așa da... așa nu!”. În acest sens se poate folosi un afiș care să ilustreze comportamentele pe care elevii trebuie să le manifeste atunci cînd sunt în situația de a oferi un mesaj de laudă:

- Privesc în ochi persoana cu care vorbesc.
- Îi zîmbesc.
- *Descriu ceea ce a spus sau a făcut colegul: „Astăzi am remarcat că Mihai i-a împrumutat lui Cristi un stilou”.*

Toate aceste comportamente sunt exersate prin joc de rol pînă cînd elevii învață modul corect de a oferi un mesaj de laudă pe comportament. Conținuturile curriculare permit învățarea elevilor să identifice comportamentele pozitive în cadrul la mai multe discipline școlare: limba și literatura română, educația moral – spirituală, opționale, dirigenția.

La clasele I – II-a este binevenit ca cadrul didactic să facă împreună cu elevii o listă de mesaje de laudă care evidențiază comportamentele prosoziale manifestate la clasă:

„X l-a ajutat pe Y să șteargă tabla”.

„X i-a spus lui Z că îi place bluza lui”.

Etapa 4 *Desemnarea rolului „Starul clasei”*.

În fiecare dimineață cadrul didactic anunță cine va fi starul zilei. Pe rînd, fiecare elev va avea această oportunitate. Ceilalți colegi vor avea șansa de a oferi mesaje de laudă pentru comportamentele adecvate manifestate de copilul desemnat starul zilei. Pe parcursul zilei de școală, cadrul didactic va stabili o sesiune de 5-7 minute în care elevii vor avea oportunitatea de a-i oferi colegului lor feedback-uri pozitive, anunțînd elevii că sunt în acel moment special și că vor putea să îl laude pe colegul lor, descriind ce a făcut sau a spus acesta. Înainte de intrarea în momentul special învățătorul le va reaminti elevilor care sunt pașii pe care trebuie să-i parcurgă pentru a oferi un mesaj adecvat. Mesajele de laudă colegului se oferă în mod voluntar.

Este important ca cadrul didactic să încurajeze elevii să exprime mesaje de laudă. Încurajarea va fi mai eficientă dacă va fi adresată clasei, și nu individual (**ex.:** „*Mai dorește cineva să spună ceva pozitiv despre ce a făcut colegul vostru?*” Fiecare mesaj adecvat de laudă va fi urmat de o recompensă simbolică. De exemplu, cadrul didactic pune o bilă albă într-un vas de fiecare dată cînd un elev dă un mesaj de laudă adecvat. Cînd vasul se umple, toată clasa primește o recompensă (ex.: fac un joc împreună sau servesc ceva pregătit de părinți pentru această activitate) .

Cadrul didactic va ține o monitorizare a comportamentelor țintă pe toată perioada intervenției. La sfîrșitul fiecărei săptămîni se va compara frecvența de manifestare a comportamentelor de interacțiune socială adecvată și a celor de interacțiune negativă manifestate de elevi înainte de aplicarea metodei, cu frecvențele obținute după aplicarea metodei. Rezultatele obținute pot fi exprimate grafic astfel: pe abscisă se vor trece comportamentele prosoziale

urmărite, iar pe ordonată - frecvențele înregistrate. Se pot face două grafice astfel încât să se vizualizeze rezultatele obținute în faza de preintervenție și faza de postintervenție.

În concluzie menționăm că competența socială prezintă un fenomen psihosocial ce reflectă o achiziție căpătată de individ în procesul socializării, care este capabil să îndeplinească următoarele funcții: să aleagă modele de comportament eficiente în situațiile de interacțiune; să regleze adaptarea în medii sociale noi; să producă influență social dezirabilă asupra altor persoane; să exprime individualitatea; să faciliteze relațiile interpersonale și obținerea stării de bine iar prin aceasta și a proceselor de adaptare, integrare, socializare. Competențele sociale nu sunt înnăscute, ci pot fi formate/dezvoltate pe parcursul vieții.

Referințe bibliografice:

1. CONSTANTINESCU, M. *Competența socială și competența profesională*. București: Ed. Economică, 2004.
2. DUTRÉNIT J.-M. *La Compétence sociale. Diagnostic et développement*. Paris: L'Harmattan, 1997.
3. GOLEMAN, D. *Inteligența emoțională*. București: Curtea Veche, 2001.
4. ZLATE, M., Zlate, C. *Cunoașterea și activitatea grupurilor școlare*. București: Ed. Politică, 1982.